

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ Η ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Μαρία Κουμαριανού

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα ανακοίνωση ερευνά το θέμα της διαπολιτισμικής, διαγλωσσικής ανθρωπολογίας και το πρόβλημα μετάφρασης των όρων μιας διαφορετικής πολιτισμικής καθημερινότητας. Ο ανθρωπολόγος ταξιδεύει σε μέρη μακρινά, γράφει δε για τους κατοίκους τους σε γλώσσα άλλη από αυτή την οποία εκείνοι μιλούν, με άλλα λόγια, τους "μεταφράζει". Η διαπολιτισμικότητα της κλασικής ανθρωπολογίας είναι κυριολεκτική: το διάστημα που χωρίζει τον ανθρωπολόγο από τους πληροφαιρητές τους είναι διάστημα χώρου και γλώσσας.

Η μετάφραση στην ντόπια γλώσσα αλλοιώνει πράγματι τη ρητορική της πολιτισμικής διαφοράς. Κάθε εθνογραφική λεπτομέρεια, που στον καμβά της ξένης γλώσσας φαίνεται ενδιαφέραυσα, ίσως πρωτότυπη και συνήθως άγνωστη, όταν επαναφέρεται στην εντόπια γλώσσα κινδυνεύει να ισοπεδωθεί, μαιάζει με κοινατυπία, επανάληψη εκείνου που ήδη "γνωρίζουμε", και άρα φαντάζει περιττή. Μεταφρασμένη στη γλώσσα των εντοπίων, η εθνογραφία απευθύνεται σε γνώστες, στους απλούς ανθρώπους, πρωταγωνιστές των φαινομένων τα οποία περιγράφει. Σε αυτούς επαναφέρει τη γνώση, την οποία από τους ίδιους απέκτησε, επεξεργασμένη ωστόσο σε βαθύτερη μορφή, αυτή της αικείας μεν, όχι όμως και συνειδητής γνώσης.

ANTHROPOLOGIE ET ALTERITE LE TRANSPORT DU CULTUREL A TRAVERS LA TRADUCTION

Maria Koumarianou

RESUME

Le but de cette communication est de traiter le sujet de l'anthropologie culturelle a travers les divers problemes de traduction qui se presentent etant donne que la terminologie de cette discipline presente des termes qui n'ont pas d'equivalent dans la langue cible.

La richesse culturelle de l'ethnographie perd tout son interet quand elle se traduit dans une langue etrangere. Les problemes de ce type autant que des solutions possibles seront traites au cours de cet expose.

0. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο όρος "κοινωνική ανθρωπολογία" περιβάλλεται από αρκετή ασάφεια. Αυτό οφείλεται, ανάμεσα στα άλλα, και στο ότι το γνωστικό αντικείμενο αυτής της επιστήμης περιγράφουν, τμηματικά τουλάχιστον, οι όροι "λαογραφία", "εθνολογία", αλλά και "εθνογραφία". Γι' αυτό ίσως χρειάζεται να γίνουν κάποιες εισαγωγικές διευκρινίσεις. Σκαπός της κοινωνικής ανθρωπολογίας είναι η συγκριτική μελέτη των ανθρώπινων πολιτισμών. Μπορεί ο σκοπός αυτός να είναι κοινός σε πολλές από τις κοινωνικές επιστήμες, η ανθρωπολογία ωστόσο διακρίνεται για τις μεθοδολογικές επιλογές που κάνει έτσι ώστε να τον επιτύχει. Πράγματι η μεθοδολογική στρατηγική της επιτόπιας έρευνας, δηλαδή η συστηματική και σε βάθος αυτοπρόσωπη, συμμετοχική παρατήρηση μιας συγκεκριμένης κοινωνίας σε μια ορισμένη χρονική στιγμή, αποτελεί σήμα κατατεθέν της κοινωνικής ανθρωπολογίας. Η εθνογραφία από την άλλη πλευρά αποτελεί απλώς την εγγραφή των εμπειρικών "δεδομένων" όπως αυτά παρατηρούνται κατά τη διάρκεια της επιτόπιας έρευνας. Η εθνογραφία επικεντρώνεται στην καθημερινή ζωή και αποτελεί μια συστηματική και σε τελευταία ανάλυση συγγραφική δραστηριότητα, χωρίς τη συναγωγή, δια της σύγκρισης, γενικών συμπερασμάτων το οποίο ανήκει στην κοινωνική ανθρωπολογία.

Η πρώτη λοιπόν δυσκολία εμφανίζεται στην οριοθέτηση του πεδίου έρευνας ανάμεσα στις διάφορες σχολές και έτσι ονομάζουμε *cultural anthropology* στην Αμερική, *social anthropology* στην Αγγλία, *ethnologie* στη Γαλλία, την κοινωνική ανθρωπολογία της Ελλάδας.

Και τούτο γιατί ο μεγάλος εχθρός της ανθρωπολογίας είναι ο εξωτισμός, δηλαδή η αξιωματική εννοιολόγηση του "άλλου" ως εγγενώς διαφορετικού (π.χ. δεδομένου, στατικού, δίχως ιστορία κλπ) γεγονός που διαιρεί την επιστήμη της κοινωνικής ανθρωπολογίας (συγκριτική μελέτη κοινωνιών δομών, θεσμών και συστημάτων) σύμφωνα με δυο μεγάλες παραμέτρους: στην ανθρωπολογία κατ' οίκον η οποία αποτελεί και το πεδίο έρευνας των περισσότερων Ελλήνων ανθρωπολόγων και την ανθρωπολογική μελέτη άλλων κοινωνιών, των επονομαζόμενων εξωτικών για την εξυπηρέτηση πολιτικών και οικονομικών στόχων και που αποτελεί και την αρχή της ανθρωπολογικής έρευνας εκ μέρους των μεγάλων αποικιοκρατικών χωρών όπως η Αγγλία η Γαλλία και η Αμερική.

1. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΙΣΜΟΥ

Μια και βρισκόμαστε σε ένα συνέδριο μετάφρασης και ορολογίας, αρχίζω λοιπόν την ομιλία μου προσπαθώντας να "μεταφράσω" το επιστημονικό πεδίο της επιστήμης.

Πρώτα απ' όλα η μελέτη της κοινωνικής ανθρωπολογίας, έστω και σε εισαγωγικό επίπεδο δίνει μια σημαντικά άλλη διάσταση στην κοινωνιολογική παιδεία. Σε αντίθεση με

την κοινωνιολογία η κοινωνική ανθρωπολογία μελετά μικρά κοινωνικά σύνολα. Τα σύνολα αυτά τα προσλαμβάνει στην ολότητά τους και τα προσεγγίζει εκ των έδων όχι ενδοσκοπικά αλλά με μεθόδους που φέρνουν τον ερευνητή σε άμεση και ζωντανή επαφή με το αντικείμενο της ερευνάς του.

Η πρόοδος της ανθρωπολογίας ακολούθησε συχνά τα συμφέροντα των αποικιοκρατικών κυβερνήσεων ως προς τα δικά τους πρακτικά και ηθικά προβλήματα. Θα σας δώσω ως παράδειγμα την περίπτωση των Ασάντι, εθνότητα στη σημερινή Γκάνα, που πριν έναν αιώνα περίπου βρίσκονταν σε πόλεμο με τους βρετανούς κυρίαρχους της. Το 1900 ο Κυβερνήτης της Χρυσής Ακτής ρώτησε τους Ασάντι γιατί δεν τον προσκάλεσαν να καθίσει στο ιερό Χρυσό Σκαμνί του έθνους τους, πράξη που θεωρούσε απαραίτητη για την επικύρωση της κυριαρχίας του ως αντιπροσώπου της βασίλισσας Βικτωρίας. Η άγνοια και η παρανόηση που κρυβόταν πίσω από αυτή την απαίτηση οδήγησαν σε πόλεμο, επειδή το Χρυσό Σκαμνί δεν ήταν ποτέ θρόνος: ήταν και είναι ο βωμός και το σύμβολο του πνεύματος του λαού των Ασάντι.

Το ερώτημα τίθεται λοιπόν σαφέστατα: Δεχόμαστε σήμερα πως υπάρχουν "κουλτούρες" εντελώς διαφορετικές από τις δικές μας, όπως υπάρχουν και "απόψεις" για τον κόσμο επίσης πολύ διαφορετικές μεταξύ τους. Μπορούν άραγε αυτοί οι τόσο ετερογενείς κόσμοι να αλληλοκατανοηθούν (δηλαδή να αλληλομεταφραστούν). Θα μπορέσουμε να μάθουμε δηλαδή, όπως το έχουν ήδη διατυπώσει θεωρητικοί της ανθρωπολογίας, αν "κατά βάθος, κάθε πολιτισμός είναι απροσπέλαστος για τους υπολοίπους;"

Και τι συμβαίνει στην περίπτωση που θα πρέπει να ασχοληθούμε με κοινωνίες "πρωτόγονες", τόσο μακρινές και διαφορετικές από τις δικές μας τις "πολιτισμένες"; Κατά πρώτον απαιτείται διάκριση ανάμεσα σε αυτούς τους δυο όρους. Τι σημαίνει "πρωτόγονες"; Σημαίνει ότι έναν τύπο ζωής σύγχρονο, αλλά διαφορετικό από τον δικό μας, τον ανάγουμε σε ένα τύπο ζωής που υποτίθεται ότι ζήσαμε και εμείς πριν από μερικές χιλιάδες χρόνια. Ανάγουμε δηλαδή τις διαφορές μεταξύ των κοινωνιών που παρατηρούμε στο χώρο, σε μίαν υποθετική κλίμακα που ξεδιπλώνεται μέσα στο χρόνο. Εξομοιώνουμε με άλλα λόγια τις σημερινές "πρωτόγονες" με τις αρχέγονες κοινωνίες. Άρα βάση της δυτικής μας παιδείας σχετικά με την ιεράρχηση των κοινωνιών, δεχόμαστε ένα συγκεκριμένο ιστορικό γίνεσθαι σύμφωνα με το οποίο οι κοινωνίες εξελίσσονται μέσα στο χρόνο μόνο σε προοδευτικά καλύτερες μορφές πολιτισμού σύμφωνα με την εγγεγραμμένη σκέψη.

2. ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ

Είναι σαφές ότι τα πολιτισμικά προβλήματα, δηλαδή η μεταφορά του πολιτισμικού από τη γλώσσα πηγή στη γλώσσα στόχο αποτελεί μια από τις δυσκολίες της

μετάφρασης. Και τούτο γιατί τα αντικείμενα ή οι έννοιες που ανήκουν αποκλειστικά σε μια κουλτούρα, δεν έχουν κατ' ανάγκη αντίστοιχα ή ισοδύναμα στη γλώσσα στόχο. Τα προς μετάφραση κείμενα δημιουργήθηκαν σε ένα κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον που περιλαμβάνει ιδιαίτερα ήθη, έθιμα, κοινωνικές σχέσεις, αντιλήψεις της αισθητικής, γλωσσολογικές αποκλίσεις, κανόνες γραφής. Όταν η γεωγραφική ή η χρονική απόσταση είναι σημαντική, οι κώδικες ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό. Αυτό που θεωρείται δεδομένο για μια κουλτούρα μπορεί να μην υπάρχει σε κάποια άλλη.

Πως όμως ο μεταφραστής θα μπορέσει να γνωρίσει αυτήν την άλλη πραγματικότητα την οποία προσεγγίζει έμμεσα μέσω των ανθρωπολογικών εγχειριδίων που γράφτηκαν σε μια από τις ευρωπαϊκές γλώσσες, και πως θα μεταδώσει στον μεγαλύτερο βαθμό τον αθέατο κόσμο που κρύβεται πίσω από τη στεγνή γλώσσα;

Όταν η παραμικρή μετατόπιση μέσα στο χρόνο, στο εσωτερικό ενός μεγάλου πολιτισμού παρουσιάζει τέτοιου είδους μεταφραστικά προβλήματα, άλλο τόσο και η μετακίνηση μέσα στο χώρο μπορεί εγκυμονεί μεταφραστικές δυσκολίες. Ας σκεφτούμε πως η ορολογία των ποτών, των χωρών, της μόδας, των υφασμάτων των αρχών του αιώνα μας μπορεί να θέσει προβλήματα στον μεταφραστή, γιατί η πραγματικότητα που περιγράφει έστω και αν πρόκειται για την ίδια του τη χώρα είναι διαφορετική. Φανταστείτε λοιπόν πως μια διαφορετική κοινωνική πραγματικότητα θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει όρους που δεν αντικατοπτρίζουν έναν ανάλογο με τον δικό μας κόσμο, έτσι όπως περιγράφεται από κάποιον (ανθρωπολόγο ή άλλον) που ήταν "τότε", "εκεί", δηλαδή παρών, και άρα "δικαιούται να ομιλεί" δηλαδή διαθέτει κάποια αυθεντία στα πράγματα όπως "είναι" και όχι όπως κάποιοι ισχυρίζονται ότι είναι, καθώς παράλληλα μεταφέρει τη σκοπιά αυτών που να νοούν και τα υλοποιούν με τις πράξεις τους.

Με αφορμή αυτήν την τελευταία φράση θα σας παρουσιάσω ένα από τα πιο γνωστά ανθρωπολογικά παραδείγματα μηοικονομικής χρήσης του πλούτου, που αφορά έναν θεσμό των Ινδιάνων των ακτών της Βρετανικής Κολομβίας, που ονομάζεται πόντλατς. Οι Ινδιάνοι αυτοί είχαν ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο σύστημα κοινωνικής διαβάθμισης και θέσης. Το σύστημα διατηρείτο κυρίως με την επίδειξη και τον ανταγωνισμό σε γλέντια και διασκεδάσεις, όπου από καιρό σε καιρό διακεκριμένα άτομα έκαναν πόντλατς χάριζαν δηλαδή ή κατέστρεφαν τεράστιες ποσότητες των περιουσιακών τους στοιχείων. Ο σκοπός αυτής της διασκέδασης και διανομής δώρων ήταν η επιβεβαίωση μιας σχετικής κοινωνικής υπόληψης και ο ανταγωνισμός για ολοένα και υψηλότερο γόητρο. Σύμφωνα με το έθιμο, όσοι έπαιρναν δώρα στο "γλέντι" του πόντλατς ήταν υποχρεωμένοι να τα δεχτούν και, για να μην εξευτελιστούν, αγωνίζονταν να ξεπεράσουν τον προηγούμενο οικοδεσπότη τους όταν, μετά από ένα ίσως χρόνο, ερχόταν η σειρά τους στο πόντλατς.

Η αποικιακή Διοίκηση κατέβαλε σοβαρές προσπάθειες για να απαγορεύσει και να

εμποδίσει το πόντατς, για οικονομικούς και άλλους λόγους. Σε ορισμένες περιπτώσεις το πόντατς έφθασε πραγματικά σε τέτοιο βαθμό σπατάλης, σε μανιακούς ανταγωνισμούς με αληθινή καταστροφή περιουσιών, ώστε είναι εύκολο να καταλάβουμε την άποψη της Διοίκησης. Παρόλα αυτά, οι Ινδιάνοι έμειναν προσκολλημένοι στο έθιμό τους.

Η Έλεν Κοντέρε απέδειξε πως το πόντατς, που σύμφωνα με την ευρωπαϊκή άποψη είναι ένα είδος τρέλας, αποτελούσε την βάση μιας πολύπλοκης κοινωνικής οργάνωσης, η οποία δεν μπορούσε να διατηρηθεί χωρίς αυτό. Τα μεγάλα έξοδα που απαιτούσε δεν μπορούσαν να αναληφθούν αν δεν υπήρχε ένα πολύπλοκο σύστημα δανείων, πίστωσης και τόκου. Όπως υπογραμμίζουν συχνά οι ανθρωπολόγοι, το χρέος είναι μια μορφή σχέσης με πολλές λειτουργίες κοινωνικής ολοκλήρωσης. Η κατάργηση του πόντατς δεν θα σήμαινε λοιπόν την κατάργηση ενός μεμονωμένου σπάταλου εθίμου, αλλά την καταστροφή του συστήματος διαβάθμισης μιας κοινωνίας, των σχέσεων ανάμεσα στις φυλές και τους αρχηγούς τους, ακόμη και των σχέσεων ανάμεσα σε φίλους και συγγενείς. Θα άλλαζε ριζικά το πρότυπο της κοινωνικής αλληλεξάρτησης που είχαν δημιουργήσει και εκτιμούσαν οι Ινδιάνοι.

3. ΟΡΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΟΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ

Προβλήματα μετάφρασης και κατανόησης τέτοιου είδους προκύπτουν τις περισσότερες φορές από την τάση εθνοκεντρισμού που διακρίνει τους λαούς. Με αυτόν το όρο εννοούμε την ιδέα που έχει κάθε λαός, κάθε φυλή, κάθε ομάδα ανθρώπων για τον εαυτό της, ότι είναι καλύτερη από όλες τις άλλες. Η νοοτροπία του εθνοκεντρισμού παρουσιάζει την απέχθεια προς του ξένους ως μια ρεαλιστική και χωρίς συναισθηματισμούς αντίληψη του κοινού νου και αποδίδει στον εαυτό της όλες τις αρετές του πολιτισμού στον οποίο ανήκει. Είναι μια νοοτροπία που δεν παραδέχεται την ξένη εμπειρία, αλλά την κρίνει με πλήρη περιφρόνηση χρησιμοποιώντας την αναγωγή σε κάτι το γνωστό και το οικείο και την αντικατάσταση των ξένων όρων με στοιχεία της εντόπιας κουλτούρας.

Βάση αυτής της τακτικής, μειώνοντας τις διαφορές ανάμεσα στην πρωτότυπη κουλτούρα και αυτή του αναγνώστη, ο μεταφραστής επιζητεί να κάνει αποδεκτό και κατανοητό ένα κείμενο το οποίο κινδύνευε να φανεί "βαρύ" και ακατανόητο στον αναγνώστη. Με αυτήν την τακτική, εξαφανίζει κάθε πολιτισμική ιδιαιτερότητα του πρωτότυπου και μεταφέρει μια εντελώς ψεύτικη πληροφορία.

Γίνεται λοιπόν εύκολα κατανοητό πως η αβίαστη έκλειψη κάθε ειδοποιούς διαφοράς μειώνει το δυναμισμό κάθε νέας γνώσης. Το ίδιο το κείμενο καλύπτει πολλά από τα κενά και τις απορίες του αναγνώστη. Και τούτο γιατί η γνώση και η άγνοια δεν είναι πια έννοιες στατικές. Αυτό που αγνοεί για την ξένη κουλτούρα το μαθαίνει διαβάζοντας.

Κάθε στιγμή η γνώση του αυξάνει μέσω της ανάγνωσης. Ο καλός μεταφραστής λοιπόν δεν θα πρέπει να "πολιτογραφεί" την πρωτότυπη κουλτούρα, όπως δεν πρέπει επίσης να αφήνει στο σκοτάδι αυτό που θα έπρεπε να είναι ολοφάνερο.

Όροι δόκιμοι που εκφράζουν μια άλλη κοινωνική εμπειρία όπως το λεβιράτο και το σοροράτο ή γυναικαδελφογαμία, όπου η νεκρή γυναίκα αντικαθίσταται από την αδερφή της, και οι οποίοι διατηρούν την σταθερότητα των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσα σε οικογένειες που τις συνέδεσε ο γάμος των μελών της, πρέπει να διατηρούνται ως τέτοιοι χωρίς καμιά επικριτική διάθεση.

Όχι μόνο η ίδια εμπειρία μπορεί να εκφραστεί και να αναλυθεί διαφορετικά στις διάφορες γλώσσες, αλλά η πολιτισμική ανθρωπολογία και η εθνολογία μας οδηγούν στο να σκεφτούμε πως οι διάφορες γλωσσικές δομές δεν εκφράζουν πάντα την ίδια άποψη για τον κόσμο.

Αποτελεί σίγουρα προκατάληψη και κακώς εννοούμενη μόδα το να θεωρεί κανείς χάσιμο χρόνου τη γνώση αυτών των πολιτισμών και των κοινωνιών και ότι ένας μορφωμένος άνθρωπος θα πρέπει να ξέρει για την αρχαία Αίγυπτο, την Ελλάδα και τη Ρώμη, δεν είναι όμως ανάγκη να γνωρίζει τίποτα για τους Μαορί, τους Μπορόρο ή τους Μπαντού. Αυτή η εθνοκεντρική στάση πρέπει να εγκαταλειφθεί, αν πρόκειται να εκτιμήσουμε την πλούσια ποικιλία του ανθρώπινου πολιτισμού και της κοινωνικής ζωής. Τα γλυπτά της Δυτικής Αφρικής δεν πρέπει να αποτιμώνται με τους κανόνες της αρχαίας ελληνικής γλυπτικής. Οι γλώσσες της Μελανησίας δεν πρέπει να θεωρούνται ως αποτυχιές συμμόρφωσης προς τους κανόνες της λατινικής γραμματικής. Οι ορδές των Αυστραλών ιθαγενών δεν πρέπει να κρίνονται σε σύγκριση με τις ορδές των εργατών του Μάντσεστερ.

Κάθε λαός αντιμετωπίζει με το δικό του τρόπο τα προβλήματα που προκύπτουν όταν οι άνθρωποι ζουν μαζί και προσπαθούν να διατηρήσουν τις αξίες τους και να τις μεταδώσουν στα παιδιά τους, και αξίζει να προσέξουμε τις λύσεις των προβλημάτων αυτών τόσο, όσο τις λύσεις οποιουδήποτε άλλου λαού.

4. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ

Η απόδοση επιστημονικών όρων από την μια γλώσσα στην άλλη παρουσιάζει πάντοτε προβλήματα, που γίνονται εντονότερα όταν η ορολογία δεν είναι εννοιολογικά σαφής, ακόμη και στην γλώσσα από όπου μεταφέρεται. Ζητήματα του είδους αυτού εμφανίζονται ακόμη και σήμερα. Τα περισσότερα αντιμετωπίζονται από κοινού από τον μεταφραστή και τον ειδικό επιστήμονα. Αυτό συμβαίνει γιατί οι όροι αυτοί έχουν ένα εννοιολογικό περιεχόμενο που αντιστοιχεί σε κάποιες εμπειρίες, όχι απαραίτητα κοινές σε όλους.

Μια τέτοια προσπάθεια καταβάλλεται και στην ανθρωπολογία. Η ιδιαίτερη δυσκολία που ανακύπτει εδώ, όπως άλλωστε και σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες, είναι αφενός ότι οι έννοιες που προσπαθεί να διατυπώσει η ανθρωπολογία εκφράζονται πολλές φορές με όρους που προκύπτουν από τη συγκεκριμένη κάθε φορά κοινωνική εμπειρία, την οποία εκφράζει η γλώσσα στην οποία διατυπώνεται η έννοια, και αφετέρου ότι η συγκεκριμένη αυτή κοινωνική εμπειρία, που δίνει λαβή ή αποτελεί την αφετηρία για τη συγκεκριμένη εννοιολόγηση, εμπίπτει η ίδια, ως είδος, στην γενική κατηγορία την οποία προσπαθεί να εκφράσει η αφηρημένη έννοια. Οι έννοιες της οικογένειας ή της συγγένειας αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα. Η ίδια η έννοια της οικογένειας, ως κατηγορία, προκύπτει από την συγκεκριμένη κοινωνική εμπειρία των κοινωνιών μας, η συγκεκριμένη όμως αυτή κοινωνική εμπειρία αποτελεί ταυτόχρονα μία από τις πολλές, ιστορικές ή σύγχρονες, κοινωνικές εμπειρίες που προσπαθούμε να εντάξουμε κάτω από την γενική κατηγορία "οικογένεια". Το πρόβλημα αυτό δεν ανακύπτει μόνο κατά την αρχική εννοιολόγηση, αλλά και κατά την μεταφορά της έννοιας από την μια γλώσσα στην άλλη. Έτσι, μεταφράζοντας τον τεχνικό όρο *family* με τον όρο οικογένεια, εκείνο που συμβαίνει είναι ότι η δική μας κοινωνική εμπειρία, που κρύβεται πίσω από τον όρο "οικογένεια", γίνεται ταυτόχρονα είδος της έννοιας, αλλά και εμπειρικά περιεχόμενο της κατηγορίας, δηλαδή της έννοιας "οικογένεια", ως σχέσης συζύγων και τέκνων. Το αποτέλεσμα είναι ότι κατά τις μεταφορές αυτές προστίθενται ή αφαιρούνται (αυτόματα κατά τρόπο ασύνειδο τις περισσότερες φορές) βασικά χαρακτηριστικά της έννοιας, που είναι για τον χρήστη της αυτονόητα, αφού αποτελούν στοιχεία της δικής του κοινωνικής εμπειρίας. Έτσι, όταν μιλάμε για "οικογένεια", το στοιχείο που προεξάρχει για μας είναι ο συναισθηματικό δεσμός που συνδέει τα μέλη της, ενώ στην περίπτωση της ρωμαϊκής λ.χ. *familia* το προεξάρχον στοιχείο ήταν ο νομικός δεσμός της *potestas* ή του *manus*, που συνέδεε έμμεσα τα μέλη μεταξύ τους, ως υπαγόμενα στην ίδια εξουσία του ίδιου *paterfamilias*. Το μεταφραστικό πρόβλημα που προκύπτει σε τέτοιες περιπτώσεις γίνεται ιδιαίτερα οξύ όταν δεν υπάρχει στην γλώσσα της μετάφρασης όρος με εννοιολογικό περιεχόμενο που να αντιστοιχεί στην κοινωνική εμπειρία την οποία εκφράζει ο ξενικός όρος.

Και ενώ στη σημερινή κοινωνία με τον όρο οικογένεια εννοούμε την πυρηνική οικογένεια εντούτοις υπάρχουν σε πολλές πρωτογονικές κοινωνίες η περιέργη από τη δική μας σκοπιά σχέση μεταξύ του "εκ μητρός θείου" και του ανιψιού η οποία στην εθνολογία ονομάζεται *avunculate* και η οποία θεωρείται από τους εθνολόγους ως κατάλοιπο μιας αρχικής μητριαρχίας. Σε αυτήν την περίπτωση ο "εκ μητρός θείος" εκπροσωπεί την οικογενειακή εξουσία, ενώ παράλληλα δημιουργείται μια σχέση οικειότητας σε αυτόν και τον ανιψιό.

Στα προβλήματα που περιγράψαμε δεν υπάρχει μια και ενιαία λύση. Κάθε περίπτωση πρέπει να αντιμετωπιστεί ξεχωριστά. Μπορεί κανείς όμως να αναζητήσει τις προσφορότερες λύσεις μέσα από κάποιες γενικότερες αρχές. Μερικές από αυτές είναι και οι ακόλουθες:

- A) Να επιλέγεται ο όρος που αντιστοιχεί περισσότερο στο εννοιολογικό περιεχόμενο και στην κοινωνική εμπειρία που περικλείει ο ξένος όρος. Να επιλέγεται, όπου χρειάζεται, ο γενικότερος όρος που έχει μεγαλύτερο εύρος και επιτρέπει έτσι την υπαγωγή σε αυτόν και πρόσθετων περιπτώσεων. Να δημιουργείται νέος ελληνικός όρος ή να προσαρμόζεται γλωσσικά ένας παλαιότερος στις περιπτώσεις όπου λείπει η κοινωνική εμπειρία που αποτελεί το εμπειρικό περιεχόμενο του μεταφραζόμενου ξενικού όρου.
- B) Η αβασάνιστη μεταφορά ξενικών όρων στην γλώσσα μας, όπως λ.χ. στρουκτουραλισμός, μπιχεβιορισμός πρέπει να αποφεύγεται. Και τούτο διότι τέτοιοι όροι ενώ στην γλώσσα τους έχουν συγκεκριμένο εννοιολογικό περιεχόμενο, που αντιστοιχεί σε συγκεκριμένες κοινωνικές εμπειρίες, στην γλώσσα μας παραμένουν κενά κελύφη, αφού, για όποιον δεν ξέρει την αντίστοιχη ξένη γλώσσα, ο λεκτικός τύπος δεν μεταφέρει κανένα συγκεκριμένο νόημα. Για να μπορεί να λειτουργεί ο ελληνικός όρος όμοια με τον ξένο θα πρέπει να μεταφέρει ένα αντίστοιχο νοηματικό περιεχόμενο το οποίο, αν δεν εκφράζει την ίδια ή αντίστοιχη κοινωνική εμπειρία, θα πρέπει τουλάχιστον να την σημαίνει, να αναφέρεται στα κύρια χαρακτηριστικά της. Ο νεολογισμός αυτήν ακριβώς την λειτουργία επιτελεί: να εκφράσει το νέο και το νεωτερικό.

Ένα παράδειγμα αποτελεί η έννοια της λέξης δομή. Στη γλωσσολογία του Saussure από την οποία επηρεάστηκαν οι ανθρωπολόγοι, η δομή είναι ένα σύστημα αλληλεξαρτώμενων μονάδων οι οποίες υπακούουν σε νόμους. Ενώ όμως στην γλωσσολογία το πέρασμα από τη μια κατάσταση στην άλλη μπορεί να οφείλεται στην μετακίνηση ενός μόνο κομματιού και όχι στην ολική αναδιοργάνωση του συστήματος, στην ανθρωπολογία όμως, αυτή η μετακίνηση επιφέρει αναδιοργάνωση του συστήματος έτσι ώστε κάθε μονάδα να διαδραματίζει παρεμφερή ρόλο με αυτόν είχε πριν. (δομολειτουργισμός).

Τι γίνεται όμως για όρους οι οποίοι δεν έχουν ακόμα μεταφραστεί στη γλώσσα στόχο και ως εκ τούτου στοχεύουμε σε μια νεογλωσσία; Αν χρησιμοποιηθεί ένας αντίστοιχος περιγραφικός όρος μπορεί να περιγράψει όλα τα συμφραζόμενα που ο ξένος όρος προσφέρει. Και τούτο γιατί πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι μεταφράζουμε από τα αγγλικά ή τα γαλλικά αυτό που οι Γάλλοι ή οι Άγγλοι μετέφρασαν ή μετέφεραν κατ'αντιστοιχία αυθαίρετα και υποκειμενικά από τα ουολόφ ή τα μπαντού;

Τα μέσα που προτείνουμε στις συγκεκριμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι:

α) Η προσαρμογή: οι πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στις κοινωνίες που περιγράφονται αποτελούν πάντα ένα μεγάλο πρόβλημα καθώς πολλές φορές η πραγματικότητα που περιγράφεται δεν έχει αντιστοιχία στη γλώσσα στόχο. Τότε δέον είναι να χρησιμοποιείται η μεταγραφή του όρου στα ελληνικά.

Για παράδειγμα, αυτό που ονομάζεται "γάμος" στους Ναγιάρ της Ακτής του Μαλαμπάρ, στην Ινδία αποτελεί ένα είδος ένωσης γνωστής ως πολυανδρία ένα σχετικά σπάνιο είδος όπου διάφοροι άνδρες είναι ταυτόχρονα οι "σύζυγοι" μιας μόνο γυναίκας και μοιράζονται την συντροφιά της σύμφωνα με συμβατικούς κανόνες. Εδώ ο πρώτος σύζυγος κατέχει μια ειδική θέση ως πατέρας, κατά κάποιο τρόπο, όλων των παιδιών. Οι υπόλοιποι σύζυγοι προσφέρουν δώρα και πληρώνουν τα έξοδα της μαμής. Η οικιακή όμως μονάδα αποτελείται από μια μητέρα, τις κόρες της και τα παιδιά τους και για όλα τα σημαντικά ζητήματα η καταγωγή υπολογίζεται αποκλειστικά διαμέσου των γυναικών.

β) Η μετατροπή: ένα ιδιαίτερο πιάτο για παράδειγμα μαγειρεύεται με έναν συγκεκριμένο τρόπο και έχει επίσης και μια κοινωνική λειτουργία όταν για παράδειγμα σερβίρεται κατά τη διάρκεια κάποιων εκδηλώσεων. Ο μεταφραστής καταλαβαίνει αυτές τις παραμέτρους και προσπαθεί να τις μετατρέψει σε κάτι αντίστοιχα γνωστό στη γλώσσα στόχο.

γ) Η επεξήγηση: Ορισμένοι όροι ιδιαίτερα κύρια ονόματα έχουν μια λειτουργία ταυτότητας για άτομα και κατηγορίες. Δίπλα λοιπόν στην μεταγραφή του ονόματος στα ελληνικά πολλές φορές θα πρέπει να κάνουμε μια μικρή επεξήγηση σχετικά με το τι αντιπροσωπεύουν.

Ο όρος τοτέμ που στη σκέψη μας συνδέεται με τους Ινδιάνους της Αμερικής, στην πραγματικότητα αποτελεί μια πρακτική διατήρησης της συνοχής των ανθρώπων και αναγνώρισης μιας κοινής ζωής με τις θρησκευτικές πράξεις βρίσκεται σε ορισμένες μορφές τοτεμισμού. Σε πολλούς λαούς η σχέση που υπάρχει ανάμεσα σε ολόκληρες ομάδες ανθρώπων, ιδιαίτερα εκείνους που διεκδικούν κοινή καταγωγή και ανήκουν στο ίδιο κλαν, συμβολίζεται με ένα τοτέμ. Τα τοτέμ είναι πολλών ειδών, αλλά ανήκουν συχνά στο ένα ή το άλλο είδος ζώου που ορισμένες φορές θεωρείται πρόγονος του κλαν.. Τα μέλη αυτού του κλαν που αναγνωρίζουν ως τοτέμ για παράδειγμα τον λύκο, συνδέονται με το ζώο αυτό και αναγνωρίζονται ως μια ομάδα με κοινά συμφέροντα, σχετικά με το ζώο αυτό. Ποια είναι αυτά τα κοινά συμφέροντα; Στις κοινωνίες αυτές όπου το κράτος δεν παρέχει την προστασία του, το άτομο εξαρτάται πρώτα από τους συγγενείς του. Το να βρεθεί κανείς χωρίς συγγενείς, εξαιτίας ενός πολέμου ή μιας άλλης κακοτυχίας, σημαίνει ότι βρίσκεται σε κίνδυνο, ότι είναι αβοήθητος. Έτσι, ένα μεμονωμένο άτομο πρέπει να βρει μια ομάδα που θα το δεχτεί μέσα από θυσιαστήριες τελετές. Τα μέλη μιας

Ξεχωριστής πολιτικής κοινότητας θυσιάζουν μαζί και χαίρονται την κοινή προστασία.

Η αρχή της επεξήγησης είναι βασική στη μετάφραση. Με έναν άμεσο ή έμμεσο τρόπο, ο συγγραφέας προσπαθεί να μεταδώσει στον αναγνώστη πληροφορίες, των οποίων το εύρος γνωρίζει ο μεταφραστής, αλλά που ο αναγνώστης δεν θα μπορέσει να κατανοήσει πλήρως. Σε αυτήν την περίπτωση η σχέση άμεσο/έμμεσα του πρωτοτύπου πρέπει να παίρνει μια καινούρια ισορροπία δίνοντας βάρος στην άμεση πληροφόρηση.

Δυο λόγια θα λεχθούν για τη μεταγραφή και μεταγλώττιση των ονομάτων και όρων και την μετάφραση της τεχνικής ορολογίας. Τα ονόματα προσώπων πρέπει να γράφονται ελληνικά. Κι αυτό για δυο λόγους. Ο πρώτος είναι η αρχή ότι ένα κείμενο πρέπει να προσφέρεται άμεσα στον αναγνώστη προς τον οποίο απευθύνεται. Πολύ περισσότερο όταν το κείμενο αυτό εξυπηρετεί διδακτικούς ή πληροφοριακούς σκοπούς. Τα ονόματα των ερευνητών και των στοχαστών είναι αναπόσπαστο κομμάτι της συνολικής πληροφόρησης που προσφέρεται σε έναν επιστημονικό κλάδο, γιατί αποτελούν μαζί με το έργο των προσώπων αυτών το ενιαίο σώμα της επιστήμης. Δεν νοείται, επομένως, να απομονώνονται και να εμφανίζονται, με την ξενόγλωσση γραφή τους, σαν να είναι παρενθετικά και δευτερεύοντα στοιχεία. Ούτε μπορεί να παραμένουν, ως προς την προφορά τους, απροσπέλαστα στον αναγνώστη, που ίσως δεν γνωρίζει την γλώσσα της εθνικότητας του αναφερομένου προσώπου. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι η πρακτική της μεταγραφής είναι διεθνής. Ακολουθείται άλλωστε και σε μας όταν πρόκειται για ονόματα σε γλώσσες μη ευρωπαϊκές. Κατά τη μεταγραφή του ονόματος δέον είναι να ακολουθείται η απλούστερη και φωνητικά πλησιέστερη γραφή. Από την άλλη μεριά, για να μπορεί ο αναγνώστης να ανατρέξει εύκολα σε ξενόγλωσσα κείμενα του προσώπου που αναφέρεται, ή για να συνδυάσει την ελληνική με άλλες ξενόγλωσσες αναφορές του ίδιου ονόματος, πρέπει να δίνεται δίπλα στην ελληνική και η ξενική γραφή του ονόματος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σκοπός μας εδώ δεν είναι να δείξουμε τα κοινά παγκόσμια στοιχεία (universaux) κατά την έννοια του Martinet, ούτε να επιχειρήσουμε παραλληλισμούς ανάμεσα στις έννοιες και τα ιδιώματα. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να δείξουμε πως ο σεβασμός στη διαφορετικότητα του άλλου και στην διαπολιτισμικότητα του κόσμου μας σημαίνει καταρχήν σεβασμό στον ίδιο μας τον εαυτό, αφού και εμείς ως άτομα είμαστε τόσο διαφορετικοί από τους υπολοίπους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανθρωπολογία

- [1] Affergan F., **Exotisme et alterite**, Paris, PUF, 1987
- [2] Bastide Roger, **Anthropologie appliquee**, Payot, Paris 1971
- [3] Evans Prichard, E.E. **Social Anthropology**, London, Routledge and Kegan Paul Ltd., 1951
- [4] Freud S., **Τοτέμ και ταμπού**, Γκοβόστης, Αθήνα Αθή
- [5] Herzfeld M., **Anthropology through the Looking Glass**, Cambridge University Press 1987.
- [6] Levi-Strauss, C. **Les structures elementaires de la parente**, Paris 1949.
- [7] Levi-Strauss C., **Paroles donnees**, Paris, Plon, 1984
- [8] Leenhardt G., **Κοινωνική Ανθρωπολογία**, Αθήνα Gutenberg, 1985
- [9] Malinofski B., **Argonauts of the Western Pacific**, 1922.
- [10] Wulff R., Fiske S. (eds), **Anthropological Praxis**, Westview Press/ Boulder and London, 1981.

Μετόφραση

- [1] Albir Amparo Hurtado: **La notion de la fidelite en traduction**, Didier erudition, Paris 1990.
- [2] Ballard Michel: **La traduction plurielle**, Presses Universitaires de Lille.
- [3] Berman A., **L'Épreuve de l'étranger**, Gallimard, Paris 1984.
- [4] Cary E. **Comment faut-il traduire?** Presses Universitaires de Lille, Conde-sur-Noireau 1985.
- [5] Edkind Efim: **Un art en crise**, L'age d'Homme, Lausanne 1982.
- [6] Hollander J., Versions, **Interpretations and Performances** in R.A. Brower (ed), 1959.
- [7] Κουμαριανού Μαρία, **Η Αφρική μέσω από το ποιητικό έργο του Λεοπόλντ Σεντόρ Σενγκόρ**, εκδ. Παρουσία, Αθήνα 1995.
- [8] Admiral Jean-Rene, **Traduire: theoremes pour la traduction**, Payot 1979.
- [9] Lederer M., **La traduction simultanee**, Minard, Paris 1981.
- [10] Lederer M.: **La traduction aujourd'hui**, Hachette, Paris 1994.
- [11] Misri G., "**La traductologie des expressions figees**", Etudes traductologiques, Minard Let-tres Modernes, Paris 1990.
- [12] Georges Mounin: **Les problemes theoriques de la traduction**, Gallimard 1963.
- [13] Margot J.C., **Traduire sans trahir**, Lausanne, Editions l'Age d'Homme, 1979, σ. 84-85.

- [14] Newmark P.: **A Textbook of Translation**, Phoenix ELT 1995
- [15] Nida E.: **The Componential Analysis of Meaning**, The Hague: Mouton 1975.
- [16] Nida E.: **Linguistics and ethnology in translation problems** στο
- [17] Nida E. and C.R. Taber, **The theory and practice of translation**, E.J. Brill, Leiden 1982
- [18] Pergnier M.: **Les fondements theoriques de la traduction**, Creteil, Atelier de Reproduction des Theses, Universite de Lille III, 1978:
- [19] Selescovitch D. and M. Lederer, **Interpreter pour traduire**, Didier Erudition, Paris 1984.
- [20] Senghor Leopold Sedar, "**De la liberte ou eloge du metissage**", Liberte de l'Esprit, octobre 1950.

Δρ. Μαρία Κουμαριανού

Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας της Λογοτεχνίας /Ανθρωπολόγος

Universite Lyon Lumiere II / Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Β. Ουγκώ 1, 811 00 Μυτιλήνη, 0251-46061

Βαλτινών 13, 114 74 Αθήνα, 6422721